

Катажина Тадеусяк-Єзнах, д-р Марта Шарановіч-Куш, Мартина Студзінська

Молодь і партиципаторний бюджет

Відкриття дверей до демократії

Катажина Тадеусяк-Єзнах, д-р Марта Шарановіч-Куш, Мартина Студзінська

Молодь і партиципаторний бюджет

Відкриття дверей до демократії

Фонд Поле Діалогу, Варшава 2016

Надруковано у рамках Проекту «Публічні бюджети від А до Я: Інформування, активізація та залучення громадянського суспільства», який реалізується Фондом Східна Європа та Фундацією польсько-української співпраці ПАУСІ за фінансової підтримки Європейського Союзу та Проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), що впроваджується Федерацією канадських муніципалітетів та фінансується Міністерством міжнародних справ Канади. Переклад видання здійснено Фундацією польсько-української співпраці ПАУСІ.

ZGŁASZANIE PROJEKTÓW

- + wypracowanie projektu
- + modyfikacja projektu
- + aktualizacja projektu
- + aktualizacja projektu

2 LEKCJE

- O BP

- POMYSŁY NA PROJEKTY

- + projektowanie projektu
- + projektowanie projektu
- + projektowanie projektu
- + projektowanie projektu

WERYFIKACJA PROJEKTÓW

- tego nie info

KONSULTACJE

+ Co BP

- Co BP

PROMOCJA PROJEKTÓW

- Wskazanie projektu
- + promowanie projektu
- + promowanie projektu

DYSKUSJA O PROJEKTACH

- + Ciekawe projekty
- Ciekawe projekty
- + Ciekawe projekty
- + Ciekawe projekty

GEOSOUANIE

f. Główna na P.S.

- Ciekawe projekty
- + Ciekawe projekty
- + Ciekawe projekty
- + Ciekawe projekty

Зміст

Вступ

4

1. Навчання через досвід. Як використати партиципаторний бюджет у громадянській освіті

1.1. Досвід участі, починаючи з дитячого садка	9
1.2. Що таке партиципаторний бюджет?	11
1.3. Роль партиципаторного бюджету в громадянській освіті	14

2. Ознайомлення шкільної молоді з процесом партиципаторного бюджетування. Як це зробити?

2.1. Особи, залучені до процесу	18
2.2. Освітні заходи та дії в школах: крок за кроком	19
2.3. Сценарій уроку	26

3. Почути голос молоді! Досвід учасників проекту

3.1. Щось після нас залишиться. Погляд учнів	38
3.2. Через побоювання – до участі. Перспектива для вчителів	43
3.3. Влада – це теж люди! Перспектива для посадовців	44
3.4. Від підтримки – до мотивації. Досвід викладачів	45

Висновок

46

Про авторів

48

Про Фонд «Поле Діалогу»

49

Вступ

У кожному класі відбулися жваві дискусії стосовно того, що необхідно змінити в своїй місцевості та довкіллі

Партиципаторний бюджет є чудовою нагодою для того, щоб молодь побачила і відчула демократію в дії. На відміну від парламентських виборів чи виборів до органів місцевого самоврядування, взяти участь в процесі партиципаторного бюджету можуть навіть ті, кому ще не виповнилося 18 років. Частина польських міст, серед яких і Варшава, не запроваджувала вікових обмежень для авторів проектів, а також для учасників голосування. Завдяки такому підходу молодь, яка проживає в цих містах, мала можливість побачити на практиці суть процесу спільного прийняття рішень стосовно розподілу публічних коштів а також його результати у вигляді змін навколо. Публікація «Молодь і партиципаторний бюджет. Відкриття дверей до демократії» розкриває тему активної громадянської світи.

Ми вважаємо, що механізм партиципаторного бюджету, який запроваджено вже в понад 90 гмінах у Польщі необхідно якомога частіше і ширше використовувати в школах в рамках громадянської освіти. Дана публікація є спробою поділитися досвідом групи Фонду «Поле Діалогу», яка протягом 2015-2016 навчального року спільно з Радою мікрорайону Таргувек реалізувала проект «Партиципаторний бюджет на Таргувку – громадянська освіта в школах».

Протягом перших двох років запровадження партиципаторного бюджету в даному мікрорайоні Варшави молоддю не було подано жодного проекту.

Протягом 2015-2016 навчального року ми провели цілу низку освітніх заходів в усіх одинадцяти державних гімназіях та старшій школі, розташованих в мікрорайоні. Відбулися семінари-тренінги для 110 вчителів, проведено 186 уроків і майже 140 годин консультацій для молодих авторів проектів. Завдяки цьому в рамках партиципаторного бюджету в мікрорайоні Таргувек було подано аж 19 проектів, авторами яких були представники шкільної молоді, а це 10 відсотків від загальної кількості поданих у мікрорайоні проектів. Ще 6 проектів було подано учнями і ученицями в інших мікрорайонах Варшави – в Бялоленці, Празі-Північ та Середмісті.

І хоч у рамках наших заходів та дій кількість проектів, відібраних для реалізації, не мала вирішального значення, під час голосування мешканці трьох мікрорайонів Варшави належним чином оцінили аж 6 проектів, авторами яких були молоді особи. У 2017 році будуть реалізовані чергові проектні пропозиції, які підготувала молодь у рамках нашого проекту, зокрема:

- «Святкова ілюмінація в Брудновському парку» (мікрорайони Таргувек, Брудно);
- «Спортивний майданчик для загального користування на вул. Журомінській, 4» (мікрорайон Таргувек, Брудно);
- «Глембоцка – на велосипеді за покупками» (мікрорайон Таргувек, Брудно-Подгуже);
- «Відновлення газону по вул. Сродковій і вул. Стрілецькій (мікрорайон Прага-Північ);
- «Інфраструктура, що сприяє очищенню міста від собачих екскрементів (мікрорайон Прага-Північ);
- «Куточок Лелек – освітлення і розширення скейт-парку, а також День Куточка Лелек» (мікрорайон Бялоленка).

Ми віримо, що громадянськість можна відчувати, пізнати завдяки практиці, її просто необхідно пережити. Саме отримання такого досвіду ми пропонували молодим особам у рамках нашого проекту.

Дана публікація призначена для двох груп читачів. З однієї сторони, вона спрямована до педагогів, які самостійно можуть проводити в школах подібні заходи, пов'язані з громадською освітою. З іншої сторони, вона буде цікавою також тим, хто задіяний у сфері неформальної освіти і зацікавлений питанням громадської освіти, а саме: місцевим активістам і вихователям, членам молодіжних організацій, працівникам громадських організацій, бібліотек, будинків культури та інших установ. Запропоновану нами навчальну програму можна реалізувати поза межами шкільної освіти, на позашкільних заняттях, у різноманітних позашкільних центрах та осередках (бібліотеках, світлицях, будинках культури), однак, **ми рекомендуємо запроваджувати її, передусім, у школах, зокрема, під час виховних годин чи уроків з суспільствознавства.**

Публікація складається з трьох частин. У першій частині описується навчання через досвід як ефективний метод громадянської освіти. Надаються пояснення, що собою являє партиципаторний бюджет і чому саме варто популяризувати цей механізм серед учнівської молоді. В другій частині представлені наступні етапи наших освітніх заходів та дій у школах, а також підготовка до них. У публікації можна ознайомитися зі сценаріями проведених уроків, а також із вказівками стосовно їх практичного використання. В третій частині описується досвід осіб, що брали участь у проекті. Основну увагу зосереджено на думках і висловлюваннях молодих осіб, які брали участь у партиципаторному бюджеті. Їх доповнено описом вражень вчителів, вихователів і посадовців.

Ми рекомендуємо вам самостійно експериментувати, маючи на меті розвиток громадянської активності у школі, а також інформувати нас про досягнуті результати!

Цей проект не вдалося б реалізувати без допомоги і участі учнів, педагогічного складу, дирекції, кураторів шкільних проектів зі шкіл мікрорайону Таргувек. Ми щиро вдячні всім, хто долучився до нашої праці, зокрема, особам з:

1. гімназії № 141 ім. майора Герника Добжанського «Хубала»;
2. гімназії № 143 ім. Ігнація Яна Падеревського;
3. гімназії № 144 ім. Сірих Шеренг;
4. гімназії № 145 ім. Івана Павла II;
5. гімназії № 142 ім. Роберта Шумана;
6. СХХХVІІ загальноосвітнього ліцею в комплексі шкіл №13;
7. СІІ загальноосвітнього ліцею ім. ксьондза Юзефа Возняка в комплексі шкіл № 41;
8. ХІІІ загальноосвітнього ліцею ім. полковника Л.Ліса-Кулі;
9. ХLVI загальноосвітнього ліцею ім. Стефана Чарнецького;

Практичні вправи на заохочення до участі в голосуванні за подані проекти

10. технікуму № 30 в комплексі шкіл № 34 ім. Мешка І;
11. технікуму № 11 в комплексі шкіл ім. Пьотра Висоцкого.

Ми щиро вдячні професійній і чудовій групі вихователів, які протягом всього періоду реалізації проекту з великим ентузіазмом підтримували учнів. Серед них: Анна Чижевська, Наталія Блонська, Катажина Тадеусяк-Єзнах, Агнешка Ковальська, Адам Маркушевський, Юстина Орліковська та Моніка Пробош.

Окрема подяка Раді мікрорайону Таргувек столичного міста Варшава за справжню партнерську співпрацю, а також Сильвії Вейландт, начальнику відділу Аналізу та Європейських фондів за беззаперечну віру в необхідність і успіх даного проекту.

Автори

1. Навчання через досвід

Як використати
partiципаторний бюджет
у громадянській освіті

1.

Навчання через досвід.

Як використати партиципаторний бюджет у громадянській освіті

1.1. Досвід участі, починаючи з дитячого садка

Чи можна сформувати почуття громадянськості під час навчання в школі? Якщо так, то коли саме необхідно розпочинати цей процес і як він повинен виглядати? На перше питання слід відповісти ствердно і використати школу в якості простору для формування громадянських основ. Окрім того, цей процес необхідно починати якомога раніше, вірячи, що діти і молодь можуть обговорювати та вирішувати важливі питання.

У місті Ньюкасл (Велика Британія) діти у віці від 8 до 13 років мали можливість впливати на рішення стосовно того, як розподілити кошти «Дитячого Фонду», тобто кошти, які спрямовуються на заходи і дії, мета яких – зниження рівня злочинності серед неповнолітніх дітей та підвищення рівня відвідуваності школи. Метою проекту «U decide» (перекл. «Ти вирішуєш») було залучення дітей до процесу генерування ідей, які допоможуть вирішити зазначені вище проблеми. Учні повинні були стати спі-

вавторами призначеної для них програми. Завдяки цьому зростали шанси на ефективне використання коштів Фонду і отримання реальних соціальних змін. У рамках проекту діти могли подавати свої ідеї стосовно різноманітних заходів, які заохочували учнів відвідувати школу. На завершальному етапі проекту відбулося голосування, під час якого понад 150 дітей обирало найкращі ідеї. В результаті шість із семи заходів, які набрали найбільшу кількість голосів, отримали фінансову підтримку в рамках «Дитячого Фонду». Проект показав, що неповнолітні діти також мають свою думку стосовно важливих соціальних проблем і можуть висловити її за умови, що питання будуть поставлені відповідним чином¹. Почуття громадянського обов'язку є не компетенцією, а життєвою позицією, тобто, комплексом цінностей, переконань та моделей поведінки. В громадянськості надзвичайно важливими є: готовність до співпраці, повага до інших людей та

¹ E. Stokłuska, Opis ciekawego przykładu partycypacji. UDECIDE – Budżet partycypacyjny z udziałem dzieci w Newcastle (Wielka Brytania), Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, http://partycypacjaobywatelska.pl/bundles/partycypacja/main/uploads/pdf/praktyka_budzet_udecide.pdf (05.07.2016)
Є. Стоклуска, Опис цікавого прикладу партиципації UDECIDE – Партиципаторний бюджет за участю дітей у місті Ньюкасл (Велика Британія), Фонд Майстерні соціальних досліджень та інновацій «Сточня»

відкритість для різноманітності. Правам і обов'язкам громадянського суспільства можна навчити в рамках формальної освіти, але більш важливим є їхнє використання на практиці.

Молодь може розвивати почуття громадянськості лише через досвід участі в процесах у важливих для себе сферах суспільного життя, зокрема, в школі та місцевій громаді².

У польських реаліях сприяти цьому можуть, передусім, активні та дієві органи учнівського самоврядування. Вони мають можливість організації і проведення обговорень та дискусій, консультацій чи шкільних референдумів. Такі форуми можуть стати школою громадянськості не лише для обраних представників шкільної громади, але й для всіх інших учнів, оскільки надаватимуть їм можливість спільного прийняття рішень стосовно шкільних питань. Однак, не менш важливим залишається залучення учнів у вирішення питань, пов'язаних із місцевою громадою. Питання не повинні обмежуватися вузьким колом інтересів, а стосуватися також потреб інших людей і соціальних груп. Як показують соціологічні дослідження, розвиток громадянських навичок через участь молоді в партиципаторних

процесах є ще мало розповсюдженим процесом у Польщі³. Окрім того, молодь доволі часто не бачить необхідності чи сенсу долучатися до процесу, оскільки вважає, що все вирішують дорослі, а вона жодним чином не може вплинути на прийняття рішень.

Лише запровадження громадянської освіти, яка являє собою довготривалий, всеосяжний та кріпкий процес, може змінити таке ставлення.

Як показує досвід інших країн, найбільш ефективними програмами є ті, в яких знання і розуміння поєднуються з діями і заходами, що називають базовою політичною освітою в дії, яка замінює звичайні політичні знання⁴. Іншими словами, лише активні методи можуть сформувати почуття громадянства. Під час уроків учні можуть моделювати соціальну реальність, грати в ігри чи брати участь у майстер-класах і пізнавати, завдяки цьому, механізми суспільного життя, а також розвивати в собі соціальні навички. Але ще більш цінним є отримання реального досвіду суспільного життя, що відбувається за підтримки навчального закладу. Саме таку можливість дає залучення шкіл і школярів до процесу партиципаторного бюджету.

² A. Kordasiewicz, P. Sadura (red.), *Edukacja obywatelska w działaniu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, s. 9–10, <http://poledialogu.org.pl/edukacja-obywatelska-w-dzialaniu>.

³ O. Napiótek, *Szkoła – przestrzeń obywatelskiego uczestnictwa*, w: A. Kordasiewicz, P. Sadura (red.), *Edukacja obywatelska w działaniu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.

⁴ J. Wood, *Edukacja na rzecz efektywnego obywatelstwa*, w: A. Kordasiewicz, P. Sadura (red.), *Edukacja obywatelska w działaniu*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.

1.2. Що собою являє партиципаторний бюджет?

Партиципаторний бюджет являє собою процес, під час якого безпосередньо мешканці ухвалюють рішення стосовно того, на що саме буде витрачено частину бюджету гміни. Ці рішення є обов'язковими для виконання органами влади і виконуються протягом наступного бюджетного року. Ідея партиципаторного бюджету (в подальшому ПБ) з'явилася в 90-их роках ХХ століття в місті-мільйоннику Порту-Алегрі, розташованому в південно-східній Бразилії. Бюджет мав бути складовою частиною довгострокової суспільної реформи, яка передбачала зміну способу розподілу коштів на рівні міста. Зміцнення демократії і розвиток участі були не стільки основною метою, як один із способів, що мав призвести до суспільних змін. Більшість міст Південної Америки, в яких було прийнято рішення про запровадження ПБ, боролася з основними соціальними і економічними проблемами, серед яких були: злочинність, бідність та велике соціальне розшарування населення. Метою партиципаторного бюджету було, зокрема, залучення соціально виключених груп населення до процесу управління місцевими справами, підвищення рівня прозорості і ефективності розподілу коштів, відновлення довіри громадян до органів влади та побудова спільної відповідальності мешканців і органів влади за місто, в якому вони живуть та працюють.⁵

Експеримент, проведений у місті Порту-Алегрі, увінчався успіхом. У перший рік його впровадження (1990 рік) у загальних зборах взяло участь лише 976

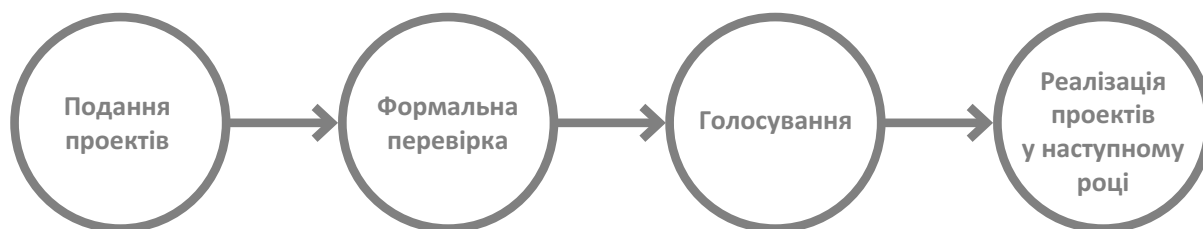
мешканців, натомість у 2004 році в процесі ухвалення рішень брало участь вже понад 50 тис. осіб⁶. І що найголовніше, в процесі брало участь багато осіб з найнижчим рівнем доходів, яких, зазвичай, складно залучити до активної участі у суспільному житті. Під час зустрічей на рівні мікрорайонів, а також тематичних зустрічей, мешканці з року в рік обговорювали такі проблеми як: водопровідно-каналізаційне господарство, житлове господарство, будівництво і ремонт доріг та тротуарів, соціальна допомога, охорона здоров'я, освіта, транспорт, міське сполучення та організація міста, вільний час, туризм, економічний розвиток та культура. Після цього вони визначали основні, пріоритетні проблеми для даного мікрорайону чи території. Важливим елементом процесу ПБ була інформаційна політика стосовно розподілу і витрачання державних коштів. Починаючи з 1990 року, в місті Порту-Алегрі існує мережа інформаційних пунктів, де можна отримати інформацію стосовно структури і основних складових елементів бюджету, адміністративних ресурсів чи інвестиційних планів⁷. Міська адміністрація зобов'язана надавати мешканцям звіти про виконання бюджету за минулий рік. Партиципаторний бюджет доволі стрімко набув популярності у цілому світі. Спочатку він стрімко почав розповсюджуватися іншими містами Бразилії і вже до 2008 року його було запроваджено майже в 200 містах країни, де до процесу спільного прийняття рішень стосовно розподілу коштів долучилося понад 44 млн мешканців⁸.

⁵ P. Sadura, Podzielmy się kulturą. Budżet partycypacyjny w Domu Kultury Śródmieście. Opis procesu wraz z rekomendacjami, Fundacja Pole Dialogu, Warszawa 2013, s. 11, <http://poledialogu.org.pl/podzielmy-sie-kultura-budzet-partycypacyjny-domu-kultury-srodmiescie-opis-procesu-z-rekomendacjami-2>.

⁶ R. Górski, Przewodnik po demokracji uczestniczącej/partycypacyjnej, Poznań-Kraków 2005, s. 20–22. / Р.Гурський Путівник по партиципаторній демократії/демократії участі.

⁷ Там же, с. 10.

⁸ W. Kęmbłowski, Budżet partycypacyjny. Krótka historia obsługi, Instytut Obywatelski, Warszawa 2013, s. 11–12. В.Кембловський, Партиципаторний бюджет. Коротка історія обслуговування.

У 2010 році цей інструмент було запроваджено вже в 510 містах Південної Америки. Цей механізм отримав популярність також в Європі, Африці, Азії та в Північній Америці.

Ідея запровадження першого у Польщі партиципаторного бюджету з'явилася в 2010 році в місті Сопот. У перший рік реалізації проекту мешканці міста приймали рішення про розподіл приблизно 3 млн PLN⁹. Тоді мало хто сподівався, що цей механізм стане однією з найбільш популярних і дієвих у країні ініціатив із залучення мешканців до процесу управління містом¹⁰, але саме так і сталося. У 2012 році приклад міста Сопот наслідували інші польські міста, серед яких були Бидгощ, Ельблонг, Плоцьк, Радом, Познань, Тарнув і Зелена Гура¹¹. Через рік цей процес відбувався вже в щонайменше сорока містах і містечках¹². У 2014 році ПБ було реалізовано у вісімдесяти восьми населених пунктах на території Польщі¹³. Серед великих міст (які нараховують понад 250 тис. мешканців) цей процес вже

відбувається в місті Білосток, Бидгощ, Гданськ, Гдиня, Катовіце, Люблін, Лодзь, Познань, Щецин, Вроцлав, Краків та в мікрорайонах Варшави.

Процедура партиципаторного бюджету в більшості польських міст є подібна. Мешканці можуть подавати конкретні проекти, реалізація яких фінансуватиметься за рахунок виділеної частини бюджетних коштів. Після цього етапу відбувається етап формальної перевірки проектів, яку здійснюють працівники міської адміністрації. Наступним етапом є процес голосування, в якому мешканці обирають найбільш потрібні, на їхню думку, проектні ініціативи. Реалізація проектів-переможців відбувається у наступному бюджетному році.

Правовою підставою для реалізації партиципаторного бюджету є стаття 5а Закону про самоврядування гміни від 8 березня 1990 року, в якій передбачено, що з усіх важливих для гміни питань дозволяється проводити консультації з мешканцями. Однак, проблемою залишається те, що кон-

⁹ P. Kurdziel, Budżet obywatelski w Sopocie. Doświadczenia z dwóch pierwszych edycji, Warszawa 2012, <http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2013/09/Prezentacja-polskich-przykładów-budżetu-partycypacyjnego.pdf> (10.12.2014) /П.Курдзель, Громадський бюджет у місті Сопот. Досвід перших двох років.

¹⁰ W. Kębłowski, Budżet partycypacyjny. Krótka historia obsługi, op. cit., s. 6.

¹¹ Dane za: <http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/porownywarka-budzetow/> (10.12.2014)

¹² Dane za: D. Kraszewski, Budżet obywatelski – stan na dziś, prezentacja wygłoszona na spotkaniu Fundacji im. Stefana Batorego 1 października 2013 r.

¹³ Dane za: <http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/porownywarka-budzetow/> (10.12.2014)

сультації з громадськістю, які відбуваються відповідно до цього положення, не є обов'язковими. Між тим, партиципаторний бюджет являє собою процес спільного прийняття рішень, а не консультацій, тобто, «мешканці повинні отримати гарантії, що їхні побажання буде враховано, а обрані ними проекти – профінансовано і реалізовано протягом наступного бюджетного року. Зазвичай, у випадку процесу ПБ влада гміни декларує, що рішення мешканців вважатимуться обов'язковими до виконання. Такий підхід має виключно характер усного суспільного договору, що укладається між органами влади і мешканцями»¹⁴.

На відміну від консультацій з громадськістю, у випадку партиципаторного бюджету, всі рішення, прийняті мешканцями, вважаються обов'язковими до виконання.

Використання Закону про самоврядування гміни в якості правової підстави має свої переваги, оскільки учасниками консультацій можуть бути всі мешканці гміни. Це означає, що місце прописки, громадянство чи вік не можуть обмежити участь мешканців у цьому процесі. Отже, **особи, які прийматимуть рішення в рамках партиципаторного бюджету, не обов'язково повинні бути повнолітні, мати право брати участь у виборах, бути прописані на території гміни чи мати польське громадянство.**

На жаль, переважна більшість органів місцевого самоврядування ввела вікові обмеження участі в процесі. Аж в 78 з 88 гмін у Польщі, в яких запроваджено партиципаторний бюджет, діють вікові обмеження для учасників процесу¹⁵. Подавати проекти і брати участь у голосуванні можуть особи, яким вже виповнилося 15, 16 або 18 років. У ПБ у Варшаві можуть брати участь неповнолітні особи, студенти, а також іноземці, які проживають в місті. В зв'язку з цим, молодь можна заохочувати до участі в процесі вже починаючи з дитячого садка і закінчуючи старшими класами.

¹⁴ D. Kraszewski, K. Mojkowski, Budżet obywatelski w Polsce, op.cit., s. 8.

¹⁵ Badanie w ramach projektu „Laboratorium budżetu partycypacyjnego” Fundacji Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, <http://bp.partycypacjaobywatelska.pl/porownywar-ka-budzetow/> (10.12.2014)

1.3. Роль партиципаторного бюджету в громадянській освіті

Партиципаторний бюджет може допомогти у формуванні почуття громадянськості, а також спонукати до роздумів над тим, що собою являє загальне благо і активність у процесах, спрямованих на користь місцевої громади. Результати реалізації проектів не є задоволенням поодиноких інтересів, ними користується широке коло мешканців міст або різні категорії населення. Ідеї та підготовка проектів є єдиною, свого роду, нагодою зосередитися на потребах і проблемах інших людей. З іншої сторони, це шанс на реалізацію сміливих та іноді нестандартних підліткових чи молодіжних концепцій. Молоді і, разом з тим, неповнолітні особи отримують, таким чином, можливість реального впливу на суспільні рішення. Вони не можуть голосувати під час виборів до органів місцевого самоврядування, однак, можуть впливати на рішення стосовно розподілу коштів у своєму мікрорайоні, гміні чи в місті в цілому. Така ситуація – це, одночасно, навчання обов'язкам і відповідальності, а при нагоді – можливість співпраці молодих людей з дорослими: вчителями, батьками чи посадовцями. Перемога проектів, які подавалися молодими людьми, буде формувати у шкільній спільноті почуття довіри до державних установ та віри в їхню ефективну діяльність, так само, як і участь у голосуванні, результатом якого будуть реалізовані в подальшому проекти.

Партиципаторний бюджет повинен формувати здатність до мислення в категоріях спільного блага, під яким розуміється, зокрема, сталий розвиток громади в цілому. Однак, доволі часто він використовується для вирішення приватних інтересів, без врахування соціаль-

Мозковий штурм – чому варто долучатися до процесу партиципаторного бюджету?

Перші публічні виступи:
презентація правил та
принципів голосування в
рамках партиципаторного
бюджету

ного оточення. Цікавим прикладом, який демонструє дану проблему, є саме подання проектів представниками шкіл. Автори проектів, відносно легко можуть мобілізувати доволі велику групу учнів та батьків для підтримки таких проектів як: ремонт будівлі школи, оснащення класів, будівництво пришкольних спортивних майданчиків. Доволі часто такі проекти поглинають всю суму, виділену в рамках партципаторного бюджету, оскільки їхня вартість є, зазвичай, високою. Проблема полягає в тому, що реалізація подібних інвестиційних проектів має відбуватися в іншому порядку. Гміни повинні постійно вести діалог зі шкільною спільнотою, щоб кошти, які виділяються на потреби освіти, використовувалися належним чином. Партиципаторний бюджет, який становить лише 1% від загальної суми витрат, не може бути «чарівною паличкою», що дозволить вирішувати проблеми, спричинені недостатнім фінансуванням освітніх установ. Зазвичай, проекти, які подаються в рамках ПБ і стосуються шкіл, не мають загальнодоступного характеру, тобто, в проектах не передбачено, що результатами їхньої реалізації користуватиметься ширше коло мешканців¹⁶. Однак, ознайомлення шкільної молоді з процесом партиципаторного бюджету, що передбачає дискусії і обговорення учнями та вчителями проблем і потреб соціального середовища, а не лише школи, автоматично усуває цю проблему. Як знайомити школярів з процесом партиципатор-

16 Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, Wyniki ewaluacji budżetu obywatelskiego w Gdyni, Warszawa, 2014, http://www.gdynia.pl/g2/2014_10/90856_fileot.pdf (11.12.2015)

У рамках партиципаторного бюджету Міхал (зліва) з друзями подав проект будівництва майданчика для street workoutu (вуличного тренування)

ного бюджету? По-перше, таке **ознайомлення повинно відбуватися в дії**. Учні не лише знайомляться з тим, що собою являє ПБ, але й також реально беруть у ньому участь шляхом подання проектів, їхнього обговорення і вибору найбільш актуальних проектів під час голосування.

Це можливо лише тоді, коли в положеннях про партиципаторний бюджет немає вікових обмежень стосовно можливості участі в процесі. По-друге, освітній процес повинен бути синхронізований з графіком реалізації партиципаторного бюджету. Ми повинні вчити молодь писати проекти саме тоді, коли вже буде можливість офіційно їх подавати.

На етапі голосування варто організувати обговорення всіх проектів, за які можна буде голосувати.

По-третє, навчання **повинно містити елемент підтримки учнів**. Подання проекту в рамках ПБ не завжди є легкою справою навіть для дорослої людини. Часто цей процес вимагає наявності спеціальних знань і великої кількості соціальних навичок, серед яких – вміння вести переговори з чиновниками чи отримувати підтримку інших осіб. У таких ситуаціях молодь варто підтримати, надаючи необхідну допомогу чи консультації.

Ми пропонуємо реальні заходи та дії, враховуючи можливості молодого, неповнолітнього громадянина. Таким завданням може бути підготовка проекту в рамках ПБ. Ми переконані, що з таким завданням учні можуть впоратися.

2. Ознайомлення шкільної молоді з процесом partiципаторного бюджетування

Як це зробити?

2.

Навчальний курс про партиципаторний бюджет у школах. Як це зробити?

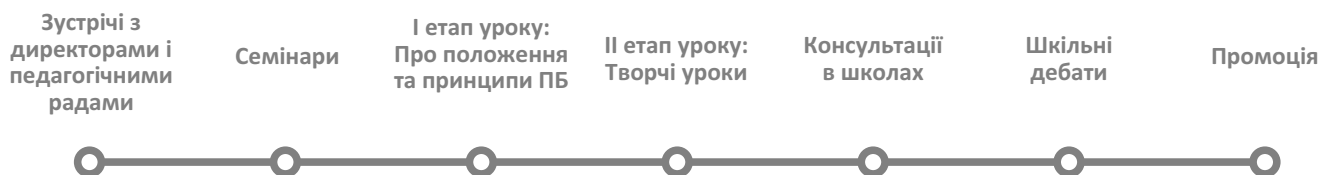
2.1. Особи, залучені до процесу

Запропонована нами модель співпраці громадської організації, міської ради та шкіл передбачала універсальність заходів та дій. Це означало, що навчальний курс про партиципаторний бюджет мав проводитися в усіх державних гімназіях і старших класах, розташованих у мікрорайоні Таргувек. Окрім того, наші заходи були заплановані в рамках уроків, а не у вигляді додаткових занять. Це дозволяло запроваджувати соціальні та суспільні зміни в більш широкому масштабі. Однак, обидві ситуації вимагали від групи, яка проводила такі заходи, більшої гнучкості, якщо йшлося про співпрацю з партнерами: школами та адміністрацією мікрорайону. Кожен навчальний заклад відрізнявся від попереднього, тому необхідно було вносити зміни до способів реалізації, враховуючи потреби і можливості дирекції, вчителів і учнів. Ми повинні були пристосуватися до способу і порядку роботи кожної зі шкіл. Наші дії не могли порушувати їх звичного ритму роботи, а лише гармонійно доповнювати його.

У запланованому нами навчальному процесі було задіяно багато учасників – учні, вчителі, директори шкіл, шкільні опікуни, представники адміністрації мікрорайону, а також працівники Фонду. Учасниками заходів були, передусім, учні гімназій (першого і другого класів), а також технікумів і лі-

цеїв (першого або другого класу). Робота з ними стала можливою завдяки згоді директорів навчальних закладів і залученню шкільних опікунів, тобто, осіб, які безпосередньо співпрацюють з представниками Фонду. Як правило, опікунами були вчителі суспільствознавства, підприємництва чи шкільні вихователі. Саме вони відповідали за підготовку плану уроку, інформування учнів про зустрічі-консультації, вибір приміщення та надання підтримки в організації обговорення. Важливу роль відіграли також посадові особи – працівники адміністрації мікрорайону Таргувек міста Варшава, залучені до процесу партиципаторного бюджету в місті, оскільки вони надавали фахову інформацію і підтримку при написанні учнями проектів. Завдання представників Фонду «Поле Діалогу» полягало в проведенні уроків, консультацій, обговорення і дебатів. Серед представників Фонду були досвідчені тренери, які мали знання і досвід роботи з молоддю.

2.2. Освітні заходи та дії в школах: крок за кроком

Вихідні положення, хід проекту, а також розповіді учнів, які подали проекти, стали основою невеликого документального фільму «Навчальний курс про партиципаторний бюджет у школах мікрорайону Таргувек», знятого адміністрацією цього мікрорайону. Цей фільм можна переглянути за посиланням [youtu.be/ QDLBY9Rnlu4](https://youtu.be/QDLBY9Rnlu4).

Зустрічі з директорами шкіл і перші контакти з вчителями під час засідань педагогічних рад

Метою зустрічей було обговорення наступних етапів навчального процесу і пояснення, чому необхідно розповідати про партиципаторний бюджет і запроваджувати такий тематичний курс у школах. Ми хотіли, щоб працівники навчальних закладів знали, що такі навчальні заходи продовжуватимуться протягом навчального року і за їх проведення відповідатимуть представники Фонду «Поле Діалогу», а також представники влади мікрорайону Таргувек. Окрім того, в процесі зустрічі ми запрошували всіх вчителів взяти участь у запланованих семінарах, присвячених тематиці партиципаторного бюджету. Виявилося, що ця тематика цікавить також вчителів підприємництва і фізичного виховання.

У ході семінару вчителі
могли висловити
свої сумніви,
пов'язані з процесом
партисипаторного бюджету

Семінари із вчителями

Метою семінарів було обговорення з вчителями положень і принципів партисипаторного бюджету у Варшаві. Семінари тривали три години і відбулися в кожній школі, яка є учасником проекту. В рамках семінару вчителі мали можливість отримати знання про партисипаторний бюджет. Семінар був також нагодою поговорити про положення ПБ і висловити свої сумніви щодо нього. Особливо складним виявилось пояснення принципу загальнодоступності проекту. В Варшаві всі проекти, які подаються в рамках ПБ, повинні передбачати можливість користуватися їхніми результатами всім мешканцям міста. Оцінку того, чи відповідає проект принципу загальнодоступності чи ні в кожному мікрорайоні дають групи з питань ПБ, до складу яких входять мешканці, посадові особи та представники громадських організацій. Проекти, в яких не було дотримано принципу загальнодоступності, не допускаються до голосування. Така вимога була не до кінця зрозумілою для більшості вчителів, тому вимагала додаткового пояснення і обговорення.

Важливим було також наголосити, що за реалізацію проектів відповідає влада мікрорайону, і, відповідно, саме вона обиратиме підрядника шляхом оголошення відкритого конкурсу чи тендеру. У випадку шкіл це означає, що проект не може передбачати уроків чи занять, які проводитиме конкретний вчитель. Лише влада мікрорайону прийматиме остаточне рішення, хто проводитиме, наприклад, такі заняття чи урок. Семінар для педагогічного колективу є одним із ключових елементів початку навчального проекту про партисипаторний бюджет в школі, оскільки він демонструє методи роботи з учнями та наступні етапи заходів і дій. Окрім того, вчителі мають можливість поділитися власним досвідом і розповісти представникам Фонду, як краще проводити уроки в даному навчальному закладі.

Учні подали багато творчих і креативних ідей для проектів у рамках партиципаторного бюджету:

- загальнодоступне джерело з питною водою;
- додаткове освітлення в парку;
- обладнання загальнодоступних місць для заряджання електронних пристроїв;
- стіна для графіті;
- кімната для розрядки агресії та негативних емоцій;
- підвищення частоти руху міських автобусів;
- безкоштовна пральня для соціально незахищених верств населення;
- подарункові сертифікати на візит до ветеринарного лікаря;
- будівництво велосипедних доріжок і пішохідних переходів.

Уроки

Про положення та принципи партиципаторного бюджету

Перший із двох уроків у класах, які беруть участь у проекті, стосувався положень та принципів партиципаторного бюджету. Його мета полягала в проведенні обговорення того, чому варто робити щось заради розвитку території, яка тебе оточує і яку роль відіграє передача мешканцям повноважень щодо ухвалення рішення про розподіл певної суми коштів бюджету мікрорайону. Представники Фонду пояснювали джерела надходжень до бюджету мікрорайону, розподіл бюджетних коштів та їхнє призначення. Розглядався також механізм партиципаторного бюджету і його основні принципи та положення. Ознайомлення з цією базовою інформацією було необхідне для того, щоб у подальшому учні долучалися до процесу підготовки і подання власних проектів.

Креативно і творчо про ідеї проектів

Метою другого уроку була розробка ідей проектів у рамках партиципаторного бюджету. Викладачі (організатори) спільно з учнями обговорювали, що саме варто змінити в середовищі, яке їх оточує – в школі або в місці їхнього проживання. Вони пояснювали, чому ретельний аналіз потреб і проблем оточення є початком процесу підготовки проекту, а також, у чому полягає принцип загальнодоступності. Отримані в процесі уроку ідеї, стали вихідною точкою при створенні зацікавленими учнями власних проектів. Також вони отримали матеріал з інструкціями, як заповнювати офіційну проектну заявку.

Такі творчі уроки підтвердили, що учні є уважними спостерігачами свого суспільного оточення. Спочатку робота з ними була свого роду викликом, однак, спрямовуючі питання спонукали їх до мислення і творчої уяви. Найскладніше було переконати їх у тому, що діти реально можуть впливати на рішення, які ухвалюються посадовими особами. Зокрема, учні гімназій не мали такого відчуття. Участь молоді в ПБ нарівні з дорослими поступово зміцнювала в них впевненість, що їх голос буде почутий і взятий до уваги.

У шкільних інформаційних пунктах можна було ознайомитися з проектами, поданими в рамках партиципаторного бюджету і правилами голосування

Консультації

Консультації в школах

Учасниками консультацій у школах були учні, зацікавлені підготовкою власного проекту. Консультації проводилися в кінці грудня і в першій половині січня (саме в цей період відбувалося подання проектів у рамках ПБ у Варшаві). Зазвичай, консультації проводив той представник організаторів, з яким учні вже мали можливість познайомитися під час уроків. Цей етап був надзвичайно важливий. Без додаткової підтримки молоді люди могли легко відмовитися від дотримання цілого ряду формальностей, які іноді викликали сумніви. Заповнення бланка проектної заявки пов'язане з підготовкою конкретного опису, складанням кошторису, визначенням цільових груп і переваг, які генерує даний проект. Окрім того, автори проектів повинні були отримати підписи 30 осіб (із зазначенням адреси проживання і номера PESEL) на підтримку власного проекту. Способи підтримки молоді були різні і залежали від віку учнів та рівня їхньої самостійності. В деяких випадках достатньо було лише допомогти мотивувати учнів при складанні кошторису або більш детально пояснити вимоги. В інших випадках, необхідно було мотивувати учнів до роботи і підтримати їхню активність. Для частини учнів, особливо учнів гімназій, підготовка проектів була першою нагодою попрацювати спільно з дорослими. Викладачі (організатори) готували їх до

ведення телефонних розмов з підприємцями, які повинні були надати їм розцінки на реалізацію тих чи інших послуг, необхідних у рамках проекту, наприклад, придбання елементів оснащення спортивного майданчика. Для деяких це був перший такого роду досвід.

Підготовка авторів проектів до зустрічей з мешканцями

Минулого року одним з етапів ПБ у Варшаві були відкриті зустрічі з мешканцями, у ході яких автори проектів презентували власні ідеї, а після них відбувалися дискусії. Відсутність автора означала зняття проекту з подальшого розгляду в рамках процедури. Для учнів публічний виступ доволі часто був неабияким стресом. З огляду на це, викладачі (організатори) надавали їм підтримку в підготовці до виступів. У рамках тренінгу молоді автори представляли свої проекти іншим учням школи. Учасники зустрічей обговорювали проекти в групах, висловлювали свої зауваження та думки авторам проектів. У подальшому, завдяки такій попередній підготовці, автори почували себе набагато вільніше і спокійніше під час публічних дискусій. Доволі часто їхні виступи супроводжувалися бурхливими оплесками. На думку посадових осіб, учні були одними з найкраще підготовлених до презентації власних проектів авторів.

Консультації з представниками адміністрації

Під час роботи над заявками учні могли отримати консультацію фахівців окремих відділів чи управлінь адміністрації мікрорайону. Вони могли це зробити по телефону або ж безпосередньо у ході марафону, консультацій, організованих адміністрацією. Окрім того, в двох школах вдалося організувати додаткові зустрічі-консультації з представниками адміністрації.

Шкільні дебати

Під час шкільних дебатів учні обговорювали свій досвід участі в процесі ПБ. Ми збирали зауваження стосовно того, що необхідно змінити в процедурі, що сприяє, а що перешкоджає молоді в її бажанні брати участь у процесі ПБ. На думку учнів, їх приваблювала можливість розподілу коштів і бажання щось змінити в мікрорайоні, відлякувала, натомість, велика кількість «паперів», відсутність вільного часу, високий рівень відповідальності за власний проект і необхідність оцінювання проекту іншими.

Промоція голосування

У перерві між уроками викладачі (організатори) і волонтери закликали до участі в голосуванні в рамках ПБ. Для багатьох молодих осіб це була перша нагода в житті свідомо віддати свій голос. У шкільних інформаційних пунктах учні отримували інформацію, як це можна зробити і серед яких проектів можна обирати.

Необхідно пам'ятати, що голосування в рамках ПБ відбувається лише після чотирьох місяців від моменту подання проектів, оскільки саме протягом цього часу відбуваються обговорення, дебати і формальна перевірка проектів. Щоб зберегти в учнів зацікавленість процесом ПБ, необхідно їм нагадати про можливість голосування і заохочувати до участі в цьому процесі.

2.3. Сценарій уроку

Викладачі (організатори) творчо підійшли до процесу і адаптували сценарій до потреб і можливостей учнів

У цьому розділі ми представимо два сценарії уроків – про принципи і положення ПБ та про творчі і креативні ідеї проектів – які використовували організатори – представники Фонду «Поле Діалогу». Кожен сценарій складається з декількох послідовних модулів. Тривалість модуля має лише орієнтовний характер.

Як показує наш досвід, робота з учнями над новою темою протягом 45 хвилин не завжди відбувається за планом. Темп роботи повинен відповідати можливостям учнів. У деяких класах, там, де шкільна молодь була готова до роботи в групах, нам вдалося провести всі заплановані модулі. В інших – вдалося реалізувати лише частину з них. Кожен, хто проводив уроки – викладач, вчитель чи вихователь – повинен був враховувати необхідність внесення змін у сценарій занять з огляду на вік і специфіку кожної групи учнів. Важливо, щоб група знала діючі основні положення ПБ. З положеннями бюджету в місті Варшава дозволяють ознайомитися додаткові матеріали: 1_4 Найважливіша інформація про ПБ, 2_1 Як заповнити бланк проектної заявки в рамках партиципаторного бюджету і 2_4 Як взяти участь в голосуванні за проекти в рамках ПБ (див. нижче).

Основна мета уроку полягає в тому, щоб молодь хотіла діяти заради розвитку громадянського суспільства, зокрема, в рамках партиципаторного бюджету. Варто також вказати на різні способи залучення до процесу – в якості автора проекту чи мешканця, який свідомо бере участь в голосуванні.

Сценарій слід розглядати як базовий, вихідний матеріал для розробки власної концепції уроку. Кожен педагог застосовував авторський підхід і вносив зміни в хід уроку, використовуючи відомі йому рішення. Уроки були розподілені на модулі, які можна було комбінувати, залежно від готовності учнів сприймати новий матеріал, працювати в групі чи брати участь в обговоренні і дискусії.

Кожен урок тривав 45 хвилин. Між уроком, присвяченим положенням і принципам ПБ, творчим уроком, на якому розглядалися ідеї проектів, була, щонайменше, трижизнева перерва.

На сайті poledialogu.org.pl/mlodziez-i-budzet-partycypacyjny-otwieranie-drzwi-do-demokracji можна переглянути:

- два сценарії (версія для друку);
- навчальні матеріали, необхідні для кожного уроку.

Для багатьох учнів робота в групах була новим досвідом

Додатковий навчальний матеріал:

- короткий документальний фільм «Навчальний курс про партиципаторний бюджет в школах мікрорайону Таргувек» можна подивитись на сторінці youtu.be/QDLBY9Rnlu4.
- запис і презентації з семінарів, присвячених тематиці громадянської освіти та ПБ у школах розміщені на сторінці poledialogu.org.pl/relacja-z-seminariow-o-wlaczaniu-mlodziezy-w-proces-budzetu-partycypacyjnego.

Урок 1

Про положення і принципи партиципаторного бюджету

Мета

- ознайомити учнів з поняттям партиципаторного бюджету і його основними положеннями (перебіг ПБ, вимоги до проектів, наприклад, ідея проекту повинна бути в межах завдань і повноважень мікрорайону, загальнодоступність);
- змусити учнів замислитися над різними потребами;
- показати, як можна впливати на своє найближче оточення/територію, яка тебе оточує.

Підготувати

- навчальні матеріали для уроку 1, посилання і завантаження: poledialogu.org.pl/mlodziez-i-budzet-partycypacyjny-otwieranie-drzwi-do-demokracji;
- дошку або фліпчарт і фломастери.

Час

45 хв.

Модуль I Початок/відкриття зустрічі (5 хв.)

Мета

Наблизити учнів до тематики уроку.

Перебіг

- представитися самому і попросити представитися всіх, хто знаходиться в приміщенні/класі (залежно від часу).
- назвати тему і мету уроку.
- перевірити рівень знань про партиципаторний бюджет:
  - Чи учні чули про партиципаторний бюджет?
  - Чи вони знайомі з кимось, хто був автором проекту в рамках ПБ (наприклад, з їхньої школи)?
  - Чи учні знають проекти, які були подані або реалізовані?
- визначити правила співпраці, які будуть діяти в ході уроку (наприклад, слухаємо один одного, поважаємо думку іншого).

Підведення підсумків

узагальнення інформації про ПБ та принципи роботи.

Модуль II

Знання про бюджет (15 хв.)

Підготувати матеріал:

- 1_1 Бюджет нашого класу
- 1_2 Бюджет мікрорайону в розподілі на категорії
- 1_3 Інформація стосовно категорій бюджету і завдань, що належать до компетенції мікрорайону
- 1_4 Найважливіша інформація про ПБ

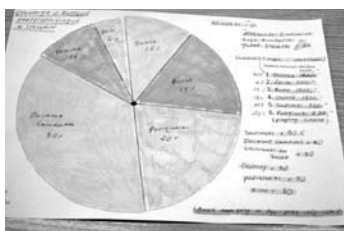
Мета

Представити структуру бюджету мікрорайону і його категорії, а також різні проблеми і потреби, які слід враховувати в ході дискусії про бюджет.

Перебіг

Вправа: Бюджет нашого класу

- Вступ: *Від батьківського комітету клас отримав грант у розмірі 20 тис. злотих і повинен ухвалити рішення, на що саме буде витрачено ці кошти. Кожна з груп повинна вирішити, яким чином розподілити наявні кошти між 6 категоріями. Наявними коштами повинен скористатися весь клас. Кожна з груп повинна розподілити кошти, відповідно їх позначити і замалювати шість частин на круговій діаграмі (так званому «бюджетному торті»): кожна з частин повинна бути позначена іншим кольором, необхідно також вписати відсотки.*
- Приклади категорій для поділу (розроблено на підставі категорій бюджету мікрорайону):
  - додаткове фінансування другого сніданку;
  - похід до кінотеатру;
  - похід до басейну;
  - організація екскурсії;
  - закупівля і посадка саджанців дерев;
  - закупівля книжок.
- Поділ учнів на групи по декілька осіб (залежно від загальної кількості учнів, присутніх на уроці, і способу розташування парт).
- Роздача учням матеріалу 1_1 Бюджет нашого класу (кругова діаграма, тобто, «бюджетний торт»).

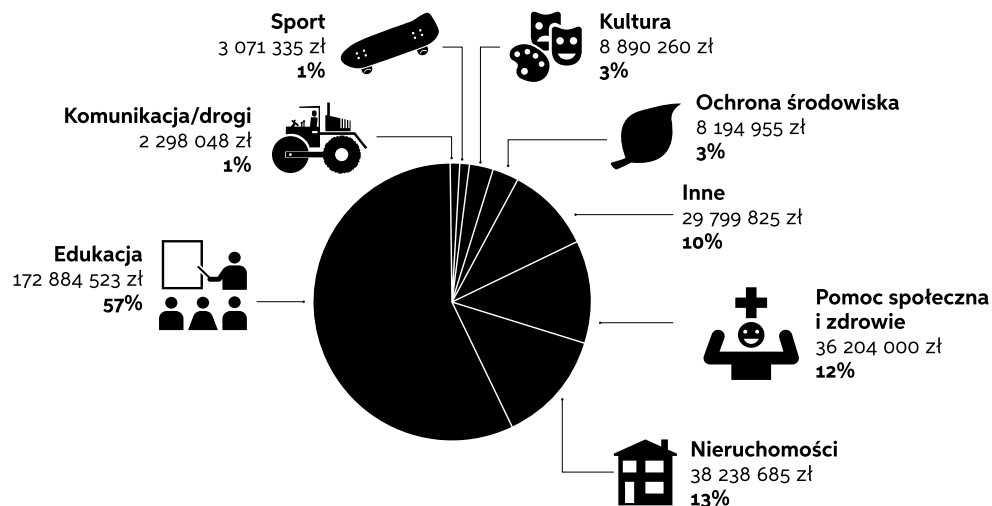
Приклад кругової діаграми, яка стосується бюджету класу і була підготовлена під час одного з уроків

Підсумок вправи

- Розглянути «Бюджетні торти»: Чи вони у кожній з груп виглядають однаково? Як групі вдалось досягти порозуміння стосовно розподілу і призначення коштів? Хто кого переконував? Які аргументи використовувалися?
- Ввести поняття **партиципації**: Як видно, кожна з груп обговорювала цю тему. Партиципація має місце лише тоді, коли різні люди беруть участь в обговоренні і разом про щось вирішують. Ухвалюючи рішення в справах, які стосуються багатьох людей, важливо врахувати думку кожного учасника групи, почути різні точки зору.
- Порівняти бюджет класу з бюджетом мікрорайону: Фонд батьківського комітету формується за рахунок внесків батьків. Подібним чином і бюджет мікрорайону формується за рахунок податків, що сплачуються мешканцями. Бюджет являє собою чітко визначену і закриту суму коштів. Про ці обмеження необхідно пам'ятати, вирішуючи, на що призначити кошти Фонду.

Бюджет мікрорайону

Необхідно ввести поняття «бюджет мікрорайону». Показати і роздати учням кругову діаграму, в якій представлено бюджет мікрорайону, а також перелік категорій з матеріалу [1_2 Бюджет мікрорайону з поділом на категорії](#). Так само, як і бюджет класу, бюджет мікрорайону являє собою визначену суму коштів, розбиту на категорії.

Матеріал підготовлений на основі
бюджету мікрорайону Таргувек міста
Варшава за 2015 рік

Озвучити обрану категорію і розглянути завдання мікрорайону, які належать до цієї категорії. Під час підготовки до цієї частини уроку можна скористатися матеріалом [1_Інформація про категорії бюджету і завдання, що належать до компетенції мікрорайону](#), в якому наведені відповідні приклади.

Ввести поняття «**партиципаторний бюджет**»:

Партиципаторний бюджет являє собою певну суму коштів бюджету мікрорайону чи бюджету міста стосовно призначення якої рішення ухвалюється мешканцями. У випадку мікрорайону Таргувек – це 2% від бюджету мікрорайону. Мешканці можуть подавати свої ідеї, тобто, проекти в рамках партиципаторного бюджету. Плануючи свій проект, необхідно віднести його до однієї з категорій, передбачених у бюджеті мікрорайону. Після цього всі мешканці можуть взяти участь в голосуванні і обрати найважливіші, на їхню думку, проекти, які в подальшому повинні бути реалізовані.

На завершення цієї частини уроку – роздати матеріал [1_4 Найважливіша інформація про ПБ](#).

Модуль III

Хто ухвалює рішення (10 хв.)

Мета

Пояснити, хто відповідає за вирішення питань приватного і публічного характеру в різних ситуаціях.

Перебіг

Дискусія про різні ролі, які ми граємо та про ухвалення рішень. Її хід і результати повинні довести учням, що рішення, які ухвалюються, попередньо повинні обговорюватися з особами, яких вони стосуються.

Вступ (приклад)

У повсякденному житті кожен з нас грає різні ролі. Для батьків ми є дітьми, в школі ми – учні, у дворі – друзі, у будинку, на вулиці чи в мікрорайоні ми – мешканці. Ми користуємося різним простором/середовищем самотійно або спільно з іншими.

Питання для обговорення:

- Якими місцями у життєвому просторі ви особисто користуєтесь найчастіше (наприклад, кімната)?
- Якими місцями у життєвому просторі ви користуєтесь всією сім'єю (наприклад, кухня, вітальня, сад)?
- Якими місцями у життєвому просторі ви користуєтесь спільно з іншими мешканцями вашого мікрорайону (наприклад, вулиця, тротуар, парк, автобусна зупинка, школа)?
- Хто відповідає за те, що відбувається в будинку, за порядок у багатоповерхівці, хто відповідає за порядок на вулиці, за зміни в багатоповерхівці, в мікрорайоні, в школі?
- Стосовно рішень, які стосуються загальних питань, таких як, реконструкція вулиці чи скверу, повинні мати можливість висловити свою думку всі особи, для яких це важливо.
- Яким чином мешканці можуть впливати на те, що відбувається в їхньому районі? (Необхідно виписати те, що говоритимуть учні, а якщо нічого не скажуть – підказати:
  - шляхом написання заяви до міськради повідомити про те, що необхідно;
  - підписати петицію;
  - взяти участь у ПБ).

Таким чином, ви можете впливати на процес розподілу коштів в мікрорайоні. ПБ дає шанс людям, які доволі часто не мають можливості брати участь у дискусіях чи ухваленні рішень, наприклад, молодим людям у віці до 18 років висловити свою думку. Він дає шанс, щоб вас почули і вплинули на те, що відбувається.

Підсумок

Підводячи підсумок, необхідно сказати учням, хто ухвалює рішення з того чи іншого питання, а також вказати групи, де вони можуть отримати консультацію. Партиципаторний бюджет є винятковим способом дії. Він являє собою не лише консультації, але й можливість безпосереднього ухвалення рішення мешканцями.

Модуль IV

Різні групи, різні потреби (10 хв.)

У разі нестачі часу,
даний модуль
можна перенести
на наступний урок

Підсумок (приклад)

Подивіться, якою великою кількістю місць ви користуєтесь: за те, що відбувається в будинку, відповідають батьки, які можуть радитися з іншими членами сім'ї; за те, що відбувається в школі, несе відповідальність дирекція, яка може звернутися за порадою до членів шкільної ради; за те, що відбувається в мікрорайоні, відповідає влада мікрорайону в особі посадових осіб з відповідних відділів чи департаментів, які можуть проводити консультації з мешканцями. ПБ є винятковою можливістю вплинути на життя мікрорайону, оскільки в рамках бюджету мешканці ухвалюють рішення, на що саме буде призначено кошти.

Мета

Акцентувати увагу на тому, що при розробці і підготовці проектів в рамках партиципаторного бюджету варто враховувати проблеми і потреби різних груп мешканців.

Перебіг

Обговорення з учнями потреб і проблем різних груп мешканців на прикладі проекту зеленого скверу, підготовленого учнями під час уроку.

Вступ (приклад)

Ухвалюючи рішення стосовно певних питань і змін в нашому районі, необхідно враховувати потреби різних груп мешканців. Вибір одного з рішень вимагає тривалого обговорення і дискусій, а з часом – компромісів. Саме такі дискусії відбувалися сьогодні на початку уроку. Вміння враховувати ці потреби груп є важливим елементом при підготовці проекту в рамках партиципаторного бюджету. Необхідно також не забувати про принцип загальнодоступності, оскільки результатами проектів повинні мати можливість користуватися всі бажуючі.

Вправа: Зелений сквер

Вступ

Ви – ландшафтні дизайнери і займаєтесь оформленням зеленого простору. Працюючи в групах, необхідно подумати, як повинен виглядати проект зеленого скверу, який би задовольняв потреби визначеної групи користувачів.

Кожна з груп учнів має свою групу користувачів. Приклад груп користувачів: діти, молодь, дорослі, особи старшого віку, студенти, особи з інвалідністю, сім'ї з дітьми, тварини.

Підсумок

На дошці необхідно виписати основні характеристики ідеального скверу. Це допоможе учням усвідомити, наскільки різними є потреби всіх груп користувачів. У проекті скверу повинні бути відображені різні перспективи. Це доволі складно для виконання, але можливо. Необхідно зацікавити учнів, щоб вони шукали способи поєднання різних потреб у своїх проектах у рамках партиципаторного бюджету.

Модуль V

Найважливіші положення і принципи партиципаторного бюджету (5 хв.)

У разі нестачі часу, даний модуль можна перенести на наступний урок

Додаткове домашнє завдання «Що можна змінити в своєму районі?»

Пор. Творчий урок, Модуль II, варіант А

Підготувати матеріал:

- 1_5 Додаткове домашнє завдання

Загальний підсумок уроку

Мета

Представлення основних положень процедури партиципаторного бюджету.

Перебіг

Представити основні положення і принципи, з якими повинні бути ознайомлені майбутні автори проєктів (на основі 1_4 Найважливіша інформація про ПБ):

- кожен мешканець Варшави, незалежно від віку, може подати проєкт;
- перед тим, як писати проєкт, варто проаналізувати існуючу ситуацію, подивитися, чого саме не вистачає в районі, що потрібно було б зробити.

Автор проєкту:

- заповнює бланк проєктної заявки (неповнолітні особи повинні отримати згоду опікунів);
- збирає підписи на підтримку проєкту;
- подає проєкт;
- презентує проєкт у ході відкритих дискусій та зустрічей з мешканцями;
- агітує за участь у голосуванні і голосує за проєкти.

Підсумок

Це і є партиципаторний бюджет крок за кроком. Особа, яка подає проєкт, бере участь в усіх складових процесу. Якщо хтось з вас наважиться подати проєкт у рамках партиципаторного бюджету, я буду надавати вам всіляку підтримку.

Завдяки цій вправі на наступному уроці вже буде легше розглядати перші ідеї проєктів в рамках партиципаторного бюджету.

Перебіг

Необхідно попросити учнів уважніше придивитися до свого району, території, яка їх оточує, і подумати, що можна було б зробити, щоб там стало краще, чого там не вистачає. Для проведення такого аналізу їм допоможе звичайний бланк. Окрім його заповнення учні можуть додатково зробити фотографії місць, які потребують змін, або які надихатимуть на подальші дії.

Роздати учням матеріал 1_5 Додаткове домашнє завдання «Що можна змінити в своєму районі?» Над аналізом учні можуть працювати в групах або ж самостійно.

Сьогодні ми довідалися, як виглядає і з яких елементів складається партиципаторний бюджет мікрорайону, а також звідки надходять кошти для ПБ. Ми зробили спробу обговорити і розглянути проєкти з позиції різних груп мешканців. На наступному уроці, який буде через три тижні, ми довідаємося більше про те, як подавати проєкти в рамках партиципаторного бюджету.

Урок 2

Творчо і креативно про ідеї проектів

Мета

- трансформувати отримані знання в досвід.
- заохотити учнів до подання власних проектів у рамках партиципаторного бюджету.
- врахувати потреби різних груп мешканців.
- презентувати основні вимоги стосовно процесу подання проектів в рамках ПБ і формальні вимоги до проектів.

Підготувати

- навчальні матеріали для уроку 2, посилання і завантаження: poledialogu.org.pl/mlodziej-i-budzet-partycypacyjny-otwieranie-drzwi-do-demokracji
- дошку або фліпчарт;
- самоклеючий папір невеликого формату або різнокольорові фломастери, які допоможуть імітувати процес голосування.

Час

45 хв.

Модуль I

Вступ

(5 хв.)

Мета

Пригадати матеріал попереднього уроку і правила роботи на уроці.

Перебіг

- Привітати учнів після довгої перерви.
- Вступ (приклад): *До цього часу авторами майже всіх проектів, які подавалися в рамках ПБ, були дорослі. Дорослі пишуть також проекти, спрямовані до молоді. Не вистачає проектів, авторами яких була б сама молодь.*
- Необхідно навести приклади вже реалізованих проектів, користувачами яких є молодь. Проекти, які було реалізовано в перший рік запровадження ПБ у Варшаві, можна знайти за посиланням twojbudzet.um.warszawa.pl/projekty в другому році app.twojbudzet.um.warszawa.pl/2017.realizacja2016. Приклади проектів, реалізованих у Варшаві в рамках ПБ:
  - кінотеатр під відкритим небом (демонстрація фільмів на стіні багатопверхівки),
  - англійська мова з носієм мови,
  - майстерня ремонту велосипедів.

Підсумок

Дуже важливо, щоб молодь розробляла і подавала власні проекти в рамках ПБ, оскільки вона краще знає, що для неї важливо.

Модуль II

Ідеї проектів?

(15 хв.)

Підготувати матеріал:

- 2_1 Приклади реалізованих проектів

Мета

Заохотити учнів до створення списку ідей проектів.

Перебіг

Створення списку можна починати з діагностики молодіжних проблем (**варіант А**) або з прикладів вже реалізованих проектів (**варіант В**).

Варіант А

Передбачає додаткове домашнє завдання «Що можна змінити в моєму районі?», яке учні виконують після першого уроку, присвяченого положенням і принципам партиципаторного бюджету. В рамках завдання учні вже підготували перші ідеї проектів. Тепер необхідно попросити їх презентувати ці ідеї на так званому форумі класу. Особи, які не зробили домашнього завдання, можуть зробити це безпосередньо в ході уроку.

Варіант В

Передбачає використання прикладів реалізованих проектів в якості натхнення на подальшу роботу. Необхідно розділити учнів на підгрупи, роздати їм матеріал 2_1 Приклади реалізованих проектів (або підготувати власний список на основі вже реалізованих у Варшаві проектів в попередні роки запровадження бюджету: перший рік twojbudzet.um.warszawa.pl/projekty, другий рік app.twojbudzet.um.warszawa.pl/2017/realizacja2016), а після цього попросити їх спробувати сформулювати власні ідеї проектів, які можна було б реалізувати в їхньому районі.

Дискусія та обговорення

Всі ідеї та пропозиції слід написати в одному видному для всіх місці і задати уточнюючі питання.

- Чого стосуються зібрані ідеї?
- Чи бажаєте ви додати ще якісь ідеї до цього списку? Що ще спадає вам на думку?
- Які проблеми вирішують ці проекти, які потреби задовольняють? На які цільові групи спрямовані дані проекти?
- Де в мікрорайоні можна було б реалізувати ці проекти?

Підсумок

Необхідно вказати на різноманітність поданих ідей, підсумувати словами: Подивіться, як багато речей можна зробити в нашому мікрорайоні, щоб почуватися в ньому комфортніше.

Модуль III

Як взяти участь в партиципаторному бюджеті?

(15 хв.)

Підготувати матеріал:

- 2_2 Як заповнити заявку на участь у процесі ПБ
- 2_3 Приклади заповнених проектних заявок
- 2_4 Як проголосувати в ПБ

Мета

Показати учням можливості висловлення своєї думки в рамках процедури партиципаторного бюджету.

Перебіг

Презентація:

У процесі партиципаторного бюджету можна взяти участь трьома способами, а саме:

1. *подати власний проект;*
2. *взяти участь у зустрічі-дискусії з іншими мешканцями;*
3. *взяти участь у голосуванні.*

Зараз ми розглянемо кожний з них окремо.

1. Подання власного проекту

Кожен мешканець Варшави може подати власний проект у рамках партиципаторного бюджету, оскільки жодних вікових обмежень для цього не існує.

Найголовнішим у цьому процесі є аналіз, оскільки саме завдяки йому народжуються ідеї проектів, частина з яких може бути реалізована в рамках партиципаторного бюджету.

Для того, щоб в подальшому ідея могла бути реалізована, її необхідно описати, використовуючи бланк проектної заявки і дотримуючись визначених вимог (це може бути зроблено простою, доступною мовою). Саме описану таким чином ідею ми будемо називати проектом.

Тепер необхідно роздати учням матеріал 2_2 Як заповнити бланк проектної заявки в рамках партиципаторного бюджету і 2_3 Приклади заповнених бланків. У випадку, якщо в класі буде багато бажаючих написати власний проект, можна, на основі вже підготовленого матеріалу, розглянути критерії, яким такий проект повинен відповідати. У випадку, якщо в класі небагато учнів зацікавилася написанням власного проекту, підготовлений матеріал можна розглянути з групою бажаючих в інший додатковий час.

Проект повинен мати попередній кошторис. Інформацію для нього можна знайти в інтернеті або ж звернутися за допомогою до працівників адміністрації мікрорайону.

Заявку можна заповнювати в електронному або в друкованому вигляді. Бланки можна завантажити з сайту twojbudzet.um.warszawa.pl або взяти в адміністрації мікрорайону.

2. Участь у зустрічах-дискусіях з мешканцями

У зустрічах з мешканцями, присвячених поданим проектам, обов'язково повинні брати участь всі автори проектів. Це чудова нагода для того, щоб інші особи (мешканці і автори інших проектів) висловили свою думку стосовно проекту, вказали, як його можна покращити. Це слушний момент, коли учні також можуть висловити свою думку і вказати, які проекти для них важливі, або ж які зміни можна внести в проекти, щоб вони задовольняли потреби молоді.

3. Участь в голосуванні

Кожен мешканець Варшави, незалежно від віку, може взяти участь у голосуванні за проекти в рамках партиципаторного бюджету.

Це слушний момент, коли учні можуть вплинути на те, які саме проекти стануть переможцями в їхньому мікрорайоні. Нижче подається пропозиція імітування процесу голосування, яка може бути початком обговорення правил голосування і наслідків ігнорування цього процесу.

Вправа: Імітація голосування

Спільно з учнями виберіть декілька ідей зі списку, сформованого на початку уроку (наприклад, 6). Саме за ці ідеї учні будуть голосувати. Необхідно розмістити їх у видному для всіх місці. Варто додати ще одну категорію – утримався/не беру участі в голосуванні.

Після цього учні мають декілька хвилин на те, щоб проголосувати – вони ставлять помітки біля обраного проекту, або наклеюють кольорові папірці у відповідному місці списку на дошці. Важливо, щоб спосіб голосування був легкий і зрозумілий, щоб його легко було провести без внесення дезорганізації в функціонування приміщення, де відбуваються уроки. Кожна особа має лише один голос.

Підсумки голосування:

- Назвати проект-переможець.
- Повідомити, скільки осіб утрималося. Ці голоси не враховуються.
- Приклади питань для підсумкового обговорення: *Чому ви проголосували саме так, а не інакше? Що вам сподобалося в обраному вами проекті? Чи взято в ньому до уваги ваші проблеми чи потреби? Чи потрібна його реалізація у вашому мікрорайоні?*
- Розгляньте причини утримання від голосування: *Чому ви утрималися? Чи тому, що не було проектів, які б вас зацікавили? В якій ситуації варто написати щось самому чи висловитися під час зустрічі? Це шанс, щоб ваш голос був почутий.*

Підсумки модуля

Підсумуйте, яким чином можна впливати на проекти, щоб вони в більшій мірі відповідали потребам молоді. Нагадайте про важливу роль голосування і необхідність брати в ньому участь. Роздайте матеріал 2.4 Як голосувати в рамках партиципаторного бюджету.

Коментар (приклад): *Участь в партиципаторному бюджеті – це унікальний шанс на те, щоб ваш голос був почутий і взятий до уваги в діяльності органів влади. Це шанс розповісти іншим, в чому ви зацікавлені і що для вас є важливе. А якщо ви будете писати проекти, врахуйте перспективи і потреби інших груп, так, щоб проекти задовольняли різні потреби і могли отримати підтримку якомога більшої кількості осіб у ході голосування, тобто, шанс бути реалізованими.*

Модуль IV

Що далі: інформація стосовно підтримки (5 хв.)

Мета

Зібрати інформацію про бажаючих підготувати власні проекти і розповісти, куди необхідно звернутися.

Перебіг

Необхідно запитати, хто бажає підготувати проект самостійно, а хто в групі. Розповісти, в кого, де і коли зацікавлені особи можуть отримати допомогу під час написання проекту (в рамках заходів у школі або в адміністрації мікрорайону), яким чином ви будете їх підтримувати, допомагати.

Загальний підсумок уроку

Підвести підсумки того, що відбувалося на уроці і запросити долучитися до процесу партиципаторного бюджету.

Коментар (приклад):

Ми спільно зібрали ідеї проектів, які можуть бути реалізовані у вашому мікрорайоні. Ми дізналися, що ви можете зробити, щоб ваш голос у процесі ПБ був почутий. Отже, вперед! Дуже дякую за активну участь під час занять!

3.

Почути голос
молоді

Досвід учасників

3.

Почути голос молоді. Досвід учасників проекту.

3.1. Щось залишиться й після нас. Погляд учнів.

В бесідах з учнями, які виявили бажання підготувати власні проекти в рамках партиципаторного бюджету, відчувалося зацікавлення і бажання долучитися до подібних дій і заходів в майбутньому. Вони працювали над проектами в малих групах, переважно по три особи. Члени таких груп, а в більшості випадків це були дівчата, оскільки в школах мікрорайону Таргувек їх більше, говорили нам, що сам процес співпраці з іншими членами групи був для них важливим уроком. Учні підкреслювали, що складно було б підготувати проекти, якби не було підтримки з боку вчителів та представників Фонду

«Поле Діалогу», а також відкритості і бажання допомогти з боку працівників адміністрації мікрорайону Таргувек.

За декілька днів до закінчення навчального року, на урочистій підсумковій зустрічі, яка була присвячена завершенню проекту і відбувалася в адміністрації мікрорайону Таргувек, ми запитали учнів, чому, на їх думку, варто подавати проекти в рамках ПБ, маючи ще небагато років. Присутні на зустрічі автори проектів, а також представники «груп підтримки» у складі їхніх однолітків, звернули увагу на те, що участь в процесі підготовки власного проек-

У ході підготовки проектів деякі учні використовували можливості сучасних технологій, наприклад, проектували сквер, використовуючи гру Minecraft

ту в рамках ПБ була чудовою нагодою для здобуття нових знань і навиків, а також шансом на реалізацію власних мрій. Учасники зустрічі були переконані, що завдяки розробленим і поданим проектам вони змогли вплинути на вигляд свого району. Багато з них були задоволені тим, що результатами реалізованих ідей зможуть користуватися не лише вони, але й інші мешканці. В процесі обговорення пролунало навіть таке ствердження, що «щось після нас й залишиться». Однолітки авторів проектів помітили, що активність молоді є дієвим способом показати старшому поколінню, що для молоді важливе на сьогоднішній день.

Відкрита презентація молодіжних проектів дозволяє голосно заявити про потреби і проблеми цієї групи.

Учасники зустрічі звернули увагу на те, що участь в соціальних і суспільних процесах відкриває нові можливості познайомитися з цікавими людьми, як дорослими, так і однолітками з інших шкіл. Вони також помітили, що активність і робота позитивно впливають на оцінку з боку вчителів, що дозволяє виділитися з натовпу. Підбиваючи підсумки дискусії, група зазначила, що, без сумніву, варто долучатися до заходів і процесів на зразок партиципаторного бюджету, особливо, якщо ти підліток.

Погляд молоді. Складнощі і бар'єри участі молоді в партиципаторному бюджеті

Учні також мали можливість поговорити про те, що було складно в роботі над проектами. Найчастіше вони називали відсутність довіри осіб, яких вони просили підтримати проект. Дорослі неохоче вказували молодим людям свій ідентифікаційний номер (PESEL). Другою складністю був короткий проміжок часу, призначений на підготовку проектів, а також незручний строк, який припадав на закінчення першого навчального семестру.

Наступною проблемою була невпевненість щодо якості підготовленої проектною заявкою. Учні переживали, що проект має високу вартість або ж недостатньо добре описаний, і, відповідно, має невеликі шанси стати одним з переможців. Четверта проблема полягала в тому, що були складнощі в ході підготовки технічної і кошторисної частин проекту, що часто викликало зневіру в успіх.

Але зазначені вище проблеми і перешкоди можна подолати і вирішити завдяки наявності підтримки з боку найближчого оточення, а саме однокласників, завдяки зацікавленню проектом батьків і сусідів, завдяки підтримці педагогів і посадових осіб. Допоміжними були також **знання про партиципаторний бюджет**, здобуті під час зустрічей та уроків за участю викладачів. Шанси на подання проектів зростали разом з отриманням молоддю досвіду роботи, зокрема, при розподілі завдань і відповідальності.

І нарешті, вкрай важливим було почуття впевненості, яке супроводжувало групи протягом всього періоду часу, тобто, віра учасників в те, що вони роблять щось важливе для себе та інших.

У процесі обговорення лунали також голоси тих, хто не взявся за підготовку власного проекту, а лише

Погляд молоді. Що спонукає і допомагає долучитися до процесу партиципаторного бюджету

спостерігав за тим, як змагаються у вправності колеги та подруги. Виявилось, що основною причиною відмови від безпосередньої участі в підготовці проекту була невпевненість молоді в тому, чи впорається вона з цим складним завданням. Для багатьох учнів тема партиципаторного бюджету була нова і невідома. Тому, цілком природньо, існували побоювання, що підготовка проекту вимагатиме багато часу і зусиль. Серед найбільш поширених причин відмови були: відсутність достатньої кількості часу, наявність інших шкільних обов'язків або обов'язків, пов'язаних з навчанням. Небажання, а може навіть страх перед поразкою, стримували молодь від участі в процесі написання проектів.

Забгато роботи

Немає часу

Немає компетенцій

Чи я зможу завершити

Ми ніколи цього не робили

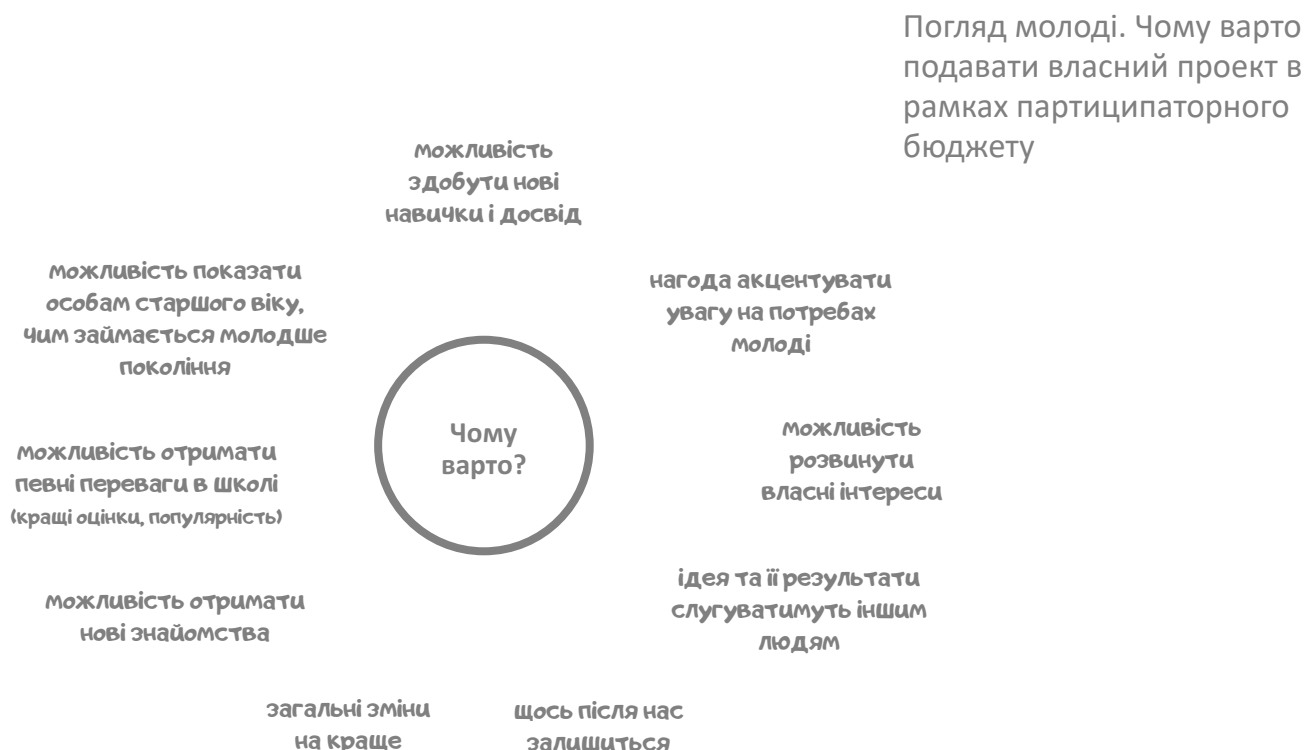
Ніхто не підтримає мою ідею

Навіщо пробувати

Ми нічого від цього не отримаємо

Ніхто мені не допоможе, я залишуся з цим сам на сам

Погляд молоді.
Сумніви, пов'язані з партиципаторним бюджетом

Такі побоювання пояснювалися відсутністю досвіду і компетенцій та тим, що в складних ситуаціях майбутні автори боялися залишитися сам на сам зі своїм проектом. Практична сторона підготовки і написання проекту, безумовно, виглядала набагато складніше, ніж процес розробки концепції проекту.

Деякі учні зайняли крайню позицію невтручання а рiорi в процеси суспiльного/соцiального характеру – «Навіщо пробувати», а також «Ніхто не підтримає моєї ідеї». Це було пов'язане з відсутністю віри в ідеї партиципації і можливість ухвалення серйозних рішень (пов'язаних з бюджетом мікрорайону) неповнолітніми особами.

Партнерські відносини між вчителями (організаторами) і учнями допомагали в опануванні нової теми

3.2. Через побоювання – до участі. Перспектива для вчителів

Елементи знань про партиципаториний бюджет можуть успішно використовуватися на різних уроках

Успіх нашого процесу громадянської освіти визначили, з одного боку, зацікавлення учасників процесу, а з іншого – усвідомлення мети та участь т.зв. опікунів, тобто, педагогів. Цікаво, що перші зустрічі з працівниками шкіл являли собою довгі дискусії про побоювання і численні перешкоди в реалізації заходу. На думку багатьох вчителів тема партиципаторного бюджету не належить до тем, які цікавлять учнів і можуть їх захопити. Вони боялися відсутності зацікавлення з їхньої сторони, боялися, що учні будуть сприймати цей процес як марнування часу. Натомість, частина педагогів очікувала «солом'яного ентузіазму» молоді або ж проблем у поєднанні активної участі в ПБ і навчання. Інші вважали, що написання проектів може бути для учнів складним завданням, зокрема, для учнів гімназії.

Вдалося подолати недовіру, яка існувала у вчителів на самому початку. Частина з них побачила, що наші заходи та дії є шансом на особистий розвиток кожного їх учасника, зокрема, шансом продемонструвати свої зацікавлення більш широкій аудиторії. Вчителі також звертали увагу на те, що участь в підготовці проекту є можливістю проявити власну креативність, творчу енергію, показати себе перед однолітками як людина талановита, оригінальна, з

увагою. Привабливою для учнів могла виявитися запропонована форма роботи, яка передбачала ігри та моделювання. Вона давала шанс здобути навички роботи в групі, а також використати свої здібності і таланти учням, які не належать до відмінників. У розмовах педагоги доволі часто звертали увагу на те, що польські школи орієнтовані на індивідуальний успіх учня. Однак, сучасний світ і його виклики вимагають колективної роботи, яка в нашому проєкті була чимось природним.

Вчителі зауважували, що використання партиципаторного бюджету – без огляду на те, що це складне завдання, оскільки процес учням невідомий – може зміцнити віру учнів у власні сили, а також в можливість здійснення змін навколо себе. Без сумніву, він розширить знання про функціонування органів місцевого самоврядування, його фінансових і демократичних механізмів. Молоді люди отримують інформацію про те, як витрачаються публічні кошти і як відбувається процес ухвалення рішень в адміністрації, а також як можна вплинути на цей процес. Вчителі суспільствознавства підкреслювали, що шлях від подання власного проєкту до його перемоги в процесі голосування і реалізації може бути однією з найбільш дієвих форм громадянської освіти.

3.3. Влада – це теж люди. Перспектива для посадовців

Гжегож Гадецькі, заступник голови мікрорайону Таргувек, Мартина Студзінська, Катажина Гурска-Манченко, депутат ради мікрорайону Таргувек і Катажина Тадеусяк-Єзнах з розробленими молоддю рекомендаціями для адміністрації

У запланованих Фондом заходах і діях більшість заходів здійснювалася за погодженням з адміністрацією мікрорайону Таргувек.. Завдяки тому, що це був не перший захід, організований Фондом на цій території, співпраця партнерів була на найвищому рівні. Організаційним відділом, з яким співпрацював Фонд «Поле Діалогу», був відділ Аналізу і Європейських фондів. Ця невелика група однодумців дала організаторам дозвіл на проведення занять в школах і постійний контакт з працівниками окремих відділів. Партнерська співпраця – це не лише оперативні контакти під час заходів в школах, але і безпосередні зустрічі, дискусії з працівниками адміністрації стосовно залучення молоді і методів її підтримки як на сьогоднішній день, так і в майбутньому.

Ознайомлення працівників відділів адміністрації з цілями та етапами освітніх заходів в школах, дозволило привернути увагу до ідей молоді, а також більш уважніше ставитися до підлітків, які були авторами проектів. Особливо важливою була зустріч з представниками окремих відділів адміністрації мікрорайону, які відповідають за перевірку проектів (наприклад, за аналіз технічних або технологічних умов, їх реалізацію чи кошторис) та організована з метою надання консульта-

цій стосовно молодіжних проектів. Прихильність посадовців до молодих авторів проектів була підтвердженням того, що «посадовці теж люди». Напої, солодощі та посмішки в процесі консультації стосовно проектів зменшували рівень стресу і невпевненості учнів, що дозволяло здійснювати предметну розмову та спокійно обмінюватися думками. Важливо те, щоб посадовці сприймали учнів доброзичливо, як партнерів, але без поблажливості.

Приємна атмосфера була не менш важливою під час відкритих зустрічей з мешканцями, у ході яких молодь презентувала свої проекти, що допомагало знизити рівень стресу та хвилювання підлітків перед публічним виступом, який часто був першим в їхньому житті. У ході зустрічей працівники адміністрації давали поради, як змінити або покращити проект. Така конструктивна критика і відкритість посадовців допомагала усім авторам проектів в їхній подальшій роботі.

Підводячи підсумок, участь держслужбовців у процесі навчання була ключовим елементом, оскільки давала молоді позитивний досвід співпраці і контактів з працівниками державної установи, а також доводила, що громадяни – молоді люди – можуть бути реальними партнерами в діалозі з владою.

3.4. Від підтримки – до мотивації. Досвід викладачів

Завдання викладачів полягало в проведенні навчально-виховного процесу у співпраці з учнями та вчителями. Слід підкреслити, що це не були фахівці з питань партиципаторного бюджету, а тренери і модератори, які свої знання стосовно процедури набули на початку проекту. Всі викладачі попередньо пройшли підготовку, яку проводили представники Фонду, і, відповідно, були готові до роботи з вчителями та учнями. В подальшому вони могли користуватися підтримкою і допомогою представників Фонду «Поле Діалогу», які надавали їм поради і рекомендації щодо реалізації партиципаторного бюджету. Можна зробити висновок, що викладачі вчилися через досвід, так само, як і їхні підопічні учні.

Ми були зацікавлені в тому, щоб протягом року особи, які працювали в тій чи іншій школі, не змінювалися. Група у складі 7 викладачів періодично зустрічалася і обмінювалася досвідом в реалізації заходів в усіх 11 освітніх закладах. Під час таких зустрічей розглядалися питання щодо того, як розвіювати сумніви вчителів, як працювати зі складними класами, як працювати з учнями, які не звикли працювати в групах, як і коли використовувати мультимедійні пристрої, як встигнути все за 45 хвилин уроку.

Кожна зі шкіл мала свою специфіку. Учні відрізнялися за віком, рівнем знань та зацікавленням темою уроку. Вони по-різному сприймали запропоновані методи роботи. З огляду на це викладачі в робочому порядку

вносили зміни у сценарій, враховуючи потреби і динаміку роботи кожного окремого класу. Група пройшла навчання в області процедури подання проектів. Також було підготовлено список контактних даних працівників різних відділів адміністрації мікрорайону Таргувек.

Робота з молоддю під час консультацій сильно відрізнялася в залежності від віку учнів. В гімназіях учням потрібна була допомога при плануванні роботи, її розподілі і проведенні систематичних заходів. Необхідно було також постійно підтримувати ентузіазм учнів. Іноді потрібно було вчити базовим соціальним навичкам. В одній з гімназій викладачі відпрацьовували з учнями навички ведення телефонних розмов з посадовцями на тему кошторису проекту. Виявилося, що для учнів гімназії величезною проблемою було подзвонити до дорослої особи з метою отримати відповіді на запитання і швидко закінчити розмову. Так само складно було використати отриману інформацію при заповненні проектної заявки.

Учні старших класів були більш самостійними в процесі роботи. В цьому випадку консультації зосереджувалися на уточненні ідей та урахуванні потреб різних соціальних груп. Роль викладачів полягала також в підтримці зацікавлення процесом подання проектів, оскільки строки подання припали на новорічні канікули. З огляду на це важливо було проводити заходи, спрямовані на підтримку рівня зацікавлення учнів.

Висновок

Результат роботи
під час семінару –
партиципаторний бюджет
це...

Від молодих громадян очікують, що вони: братимуть участь у виборах, будуть активними мешканцями, будуть відповідальними за те, що їх оточує. Однак, коли нам виповнюється 18 років, ми раптом не набуваємо навичок використання громадянських прав і без попередньої підготовки і вправ це робити доволі складно.

Партиципаторний бюджет є чудовою нагодою для того, щоб в дії і на досвіді показати молодим людям, що таке демократія. Ми віримо, що громадянська позиція і навички повинні відпрацьовуватися на практиці, починаючи з наймолодшого віку, так, щоб вже в дорослому віці використання демократії було цілком природним явищем.

Ми запрошуємо всіх педагогів використовувати існуючі інструменти партиципації у суспільному житті для активного виховання громадянської позиції, яка базується на досвіді. Ми сподіваємося, що в цьому процесі дана публікація буде слугувати посібником у цій важливій справі.

1. Pisany projekt
2. Spotkania / wspieranie innych
3. Głosowanie

1. kino na bloku ⑥
2. Wprawa rowerowa ④
3. Noutre speaker ①
4. Wystąpienia publiczne ①
5. Prezent na święta ⑥

Nie głosuję ⑧

Погляд молоді

Я долучаюся до суспільної і громадської діяльності, якщо:

я хочу щось змінити

впораюся

в мене є мета

я хочу допомагати іншим

потреби перемагають лінь

мені потрібно щось більше

в мене є ідеї

в мене є можливість
публічно висловитися

в мене є мотивація

в мене є власна думка

я можу висловити свою
думку

я розчарований

я можу діяти і бачу
результати своєї
діяльності

я хочу змінити світ

я знаю, що зі всім

Про авторів

Катажина Тадеусяк-Єзнах

Випускниця факультету фізичної реабілітації та ресоціалізації Академії спеціальної педагогіки та факультету інформатики економічної діяльності Варшавського університету. Практик участі – викладач, тренер і соціальний аніматор. Протягом 15 років її робота пов'язана зі співпрацею в двох секторах: державному та суспільному. Як справжній професіонал, завжди прагне розвитку. Активізує мешканців міст і сіл всієї країни, підвищує рівень громадян у формуванні місцевої політики. Досліджує, описує і розповсюджує корисні та позитивні практики, а також механізми співпраці органів місцевої влади з місцевими громадами. Популяризує ідею громадського контролю. В Фонді «Поле Діалогу» відповідає за співпрацю з органами місцевого самоврядування, навчання і фасилітацію під час консультацій з громадськістю.

Марта Шарановіч-Куш

Доктор соціологічних наук, співзасновник і член правління Фонду «Роле Діалогу». Займається реалізацією партиципаторних процесів, розробляє проекти і проводить соціальні та оціночні дослідження, тренінги і консультації для державних установ. Працює, використовуючи форму семінарів і майстерень. Цінує діалог і відкрите спілкування. Є експертом у сфері партиципаторного бюджету, членом Ради з питань партиципаторного бюджету при мерові Варшави. Автор публікацій про громадянську участь: «Партиципаторний бюджет у Польщі» для Аналітичного бюро Сейму INFOS і посібників «Партиципаторний бюджет. Як мешканці можуть спільно приймати рішення стосовно бюджету міста?» і «Консультації з громадськістю як одна з форм соціальної допомоги. Розробка, шляхом участі, стратегії вирішення соціальних проблем». Контактні дані: m.szaranowicz.kusz@poledialogu.org.pl

Мартина Студзінська

Закінчила Інститут соціології Варшавського університету. Має досвід проведення дослідницької роботи і семінарів. У 2015-2016 навчальному році була керівником проекту, часткове фінансування якого відбувалось з Програми Фонду Громадянських Ініціатив «Партиципаторний бюджет на Таргівку – громадянська освіта в школах»; відповідала за підготовку навчально-інформаційних матеріалів про партиципаторний бюджет, а також за контакт з вчителями, учнями і посадовцями. Із заходами та діями у сфері громадянської освіти пов'язана вже 8 років. Працювала в Центрі громадянської освіти на посаді координатора освітніх проектів для вчителів і учнів. У Інституті досліджень у сфері освіти займалася дослідженнями, які стосувалися позиції та ролі вчителів у шкільній програмі, а також формування соціальної компетентності в школі на уроках з предметів, що належать до природничих наук.

Про Фонд «Поле Діалогу»

Фонд «Поле Діалогу» засновано в 2011 році для підтримки участі громадян у суспільному житті та розробки інструментів ведення діалогу. Фонд являється ініціатором багаточисельних дискусій, консультацій з громадськістю і процесів партиципаторного бюджетування, займається розробкою дискусійних ігор, аналізу на місцевому рівні та інших соціальних досліджень.

Працівники Фонду працюють з молоддю, намагаючись якомога раніше долучати її до процесів прийняття рішень, а також до участі в громадському житті. Ми віримо в активне громадянське виховання в школі і поза її межами. На нашу думку, молодь може і повинна бути партнером дорослих в процесі ухвалення рішень, які стосуються її найближчого оточення.

Наші заходи та дії мають системний характер. В проекті «Навчання про партиципаторний бюджет в школах мікрорайону Таргувек» ми розробили модель громадянської освіти в школі, яка базувалася на досвіді. В проекті «Молодь має вплив» в партнерстві з Фондом *Civis Polonus* ми розробили зразки участі молоді в процесах ухвалення рішень в школі або місцевою громадою. В процесі двох попередніх років реалізації проекту «Запрограмуй будинок культури» спільно з будинками культури у Варшаві, будинком культури «Кадр» і будинком культури «Світанок» ми створили модель вибору і реалізації низових молодіжних ініціатив в закладах культури.

З нашим досвідом та висновками, які стосуються участі молоді в різноманітних процесах, можна ознайомитися в публікаціях: «Громадянська освіта в дії», «Поле для дій. Як співпрацювати з молоддю, дотримуючись принципу партиципації», «Як молодь «програмувала» будинок культури? Оцінка молодіжного проекту на практиці».

Більше інформації:

poledialogu.org.pl

fb.com/poledialogu

Свої пропозиції і питання надсилайте на електронну адресу:

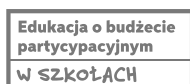
kontakt@poledialogu.org.pl

Текст: Катажина Тадеусяк-Єзнах,
д-р Марта Шарановіч-Куш, Мартина Студзінська
Редагування: Агата Урбанік
Коректура: Агнешка Зигмунт
Графічне проектування і складання: Маріанна Виберальська
Фотографії: Маріуш Штомпка, окрім фотографій на с. 4 (з лівої
сторони) і с. 43 – Архів адміністрації мікрорайону Таргówek
м. Варшава

Фонд «Поле Діалогу»
Варшава 2016
ISBN 978-83-945390-9-2

Ліцензія на публікацію – Creative Commons
Авторське право – на тих самих умовах 4.0 міжнародне
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

Реалізатором проекту «Партиципаторний бюджет на Таргівку – громадянська освіта в школах» був Фонд «Поле Діалогу» у співпраці з адміністрацією мікрорайону Таргówek м. Варшава. Співфінансування проекту відбувалося з бюджету Програми Фонду Громадянських Ініціатив

Mechanizm budżetu partycypacyjnego, który działa w ponad dziewięćdziesięciu gminach w Polsce, powinien być jak najszerszej wykorzystywany w szkolnej edukacji obywatelskiej. W niniejszej publikacji dzielimy się doświadczeniami zespołu Fundacji Pole Dialogu, który w roku szkolnym 2015/2016, we współpracy z Urzędem Dzielnicy Targówek, realizował projekt „Budżet partycypacyjny na Targówku – edukacja obywatelska w szkołach”. Naszym celem było pokazanie młodym osobom, jak mogą zmieniać swoje otoczenie oraz być świadomymi obywatelami i obywatelkami.

Edukacja o budżecie partycypacyjnym

W SZKOŁACH

Projekt w liczbach:

- 11** szkół
- 110** przeszkolonych nauczycieli i nauczycielek
- 2 000** uczniów i uczennic z **93** klas
- 186** przeprowadzonych lekcji
- 140** godzin konsultacji
- 60** projektów do budżetu partycypacyjnego opracowywanych przez uczniów i uczennice
- 25** złożonych projektów
- 12** projektów dopuszczonych do głosowania
- 6** projektów wybranych przez mieszkańców Warszawy do realizacji w 2017 roku